

ELŐSZÓ HELYETT

Miért aktuálisak Deák Ferenc drámái?

A vajdasági magyar drámairodalomba elsőként Deák Ferenc hoz új szint két legjelentősebbnek nevezhető darbjával, az Áfonyákkal és a Légszomjjal. A „fuldoklás” életérzése a közös ezekben a művekben. A hősök konfliktusba kerülnek a társadalmi valósággal, amely körülveszi őket. A lét nyomasztóvá válik számukra, menekülnének, de nem lehet, mert minden oldalról árulás történik. A kijelölt útról, helyről nincs letérés, távozás, így a fuldoklás, a légszomj nyomasztó és szorongató érzésével próbálnak meg élni ezek a többnyire értelmiségi hősök.

A társadalmi valóságot tükröző drámai szituációban a remény még csak nem is körvonalazódik. Itt a rossz kiszabadult a bezártságából, és szétterjedt, a jó kisebbségbe került, egyedül maradt. Ebből a pesszimista világlátásból következik a nyomasztó életérzés.

A „jó” fuldoklik az őt körülvevő, megfélemlített tömegben. A történelmi múlt eseményeivel terhelt egyének veszik körül, akik magukban hordják az 1941-től az 1969-ig terjedő időszak társadalmi problémáinak összességét, az államosítástól a betelepítésen át a nemzetiségi kérdésig.

Pontosítsunk: Donát, az igazságos és tisztán látó ember, összesítve a panaszok sokrétűségét, találóan jegyzi meg: „Veletek történelmet játszani...” – hisz ebben a tömegben egy történelem rejtőzik, és mégsem illik bele ez a

tömeg „a nagy népek kórusába”. Eluralkodik a belenyugvás és a megszokás életérzése: „Mert megszokás az egész. A tunyaság és az amiatt való düh, a beszélgetés a családról, temetésről, adóról. A létezés itt tiveletek, bizony, ez is csak megszokás immár.”

Ezért a végkövetkeztetés: „A halottaknak se nevük, se nemzetiségük, se felekezetük nincs, csak ágyékukban, végül már a szívükben, zsigereikben is a féreg... Az a serény népség. A nemzetiség nélküli pacifista! Nem én vagyok a pacifista! Ott, azok!”

E dráma kétségkívül expresszionista alkotás. Ez az irányzat a legmegfelelőbb a társadalmi mondanivaló kifejezésére. A valóság látszatának pusztá ábrázolása helyett elsősorban a valósággal kapcsolatos érzéseit, gondolatait fejezi ki az író, közvetlenül, minden figyelmeztető közbeiktatás, megkötöttség nélkül. Az expresszionizmus az a korszak, amikor az elnémított forradalmi hang újra kifejezésre juthat, az expresszionizmus újra feltépi az emberiség száját, mert épp elég idő telt el azóta, hogy a drámai hős nyíltan, minden „álomszint”, illetve misztikus jelképekbe csomagolás nélkül kimondja a valóságos, aktuális problémákat. Így válik érthetővé, hogy az Ők, a nevenincs kaméleon alakok korszaka következett el, amikor csak a beolvadó, megalkuvó egyén tud gondtalanul élni, érvényesülni. A dráma befejezése tükrözi az író világlátását: „Miért várjátok, hogy én érthető szavakat mondjak, amikor ti érthetetlen, értelmetlen és okatlan életet éltek! Bemismerem: én vagyok a ti kis kényelmetlen betegségetek, a szégyellni való atyafi... De egy bizonyos: együtt fulladunk meg mindnyájan, ha...” Az „igazság”-ot, a „jó”-t megtestesítő hős nem fejezi be a mondatot, fejezze azt be mindenki maga. Sugall azonban két lehetőséget. Az egyik, ha a hősök nem változtatnak kicsinyes, megalkuvó, a múlt

sérelmein rágódó életükön, vagy ha nem olvadnak be, ha nem alakulnak Ökké!

Deák Ferenc új fejezetet nyitott a vajdasági magyar drámairodalomban: bevonta oda az expresszionizmus nyíltságát és az egzisztencializmus motívumát, az elidegenedést. Rajta kívül drámaformát és drámastílust nem teremtett vidékünkön senki. Nem véletlen, hogy drámaíróról dr. Bányai János a következőket jegyzi: „Deák irodalmának egyik legszembetűnőbb ismérve a kísérletező kedv: mindig új és új formát találni a mondanivaló közlésére.” Vagy ahogy akadémikusunk, Bori Imre írja róla: „... irodalmunk vérbeli drámaíróját kell benne látnunk: alapvető kifejezési eszközévé vált a drámai forma.”

Miért aktuálisak Deák Ferenc drámái?

Nos, ha visszakanyarodunk Deák egzisztenciális filozófiájának alaptételéhez, megállapíthatjuk, hogy a lét, amelyet az ösztönök útján ragadunk meg, jelenti a valóságot. Mi pedig tudjuk, hogy ez így is van, mert részei vagyunk a valóságnak, és mindezek miatt van légszomjunk!

Minthogy a kor meghatározta a Légszomjnak mind a tartalmát, mind a sorsát (a nyomdakész könyvváltozatát 1971-ben bezúzták, később csak csonkítottan kerülhetett a nagyközönség elé), véleményem szerint a dráma kimentett, eredeti szövegét érdeme szerint be kell sorolnunk klasszikus alkotásaink közé és – megfelelő szövegkísérettel – könyvként mindenképpen közzétenni.

FRANYÓ Zsuzsanna

Újvidék, 2008. november 20.

Irodalmunk történetének paradigmatikus eseménye

Deák Ferenc *Légszomj* című, háromrészes drámájának története ellentmondásos eseményeket tartalmaz, kezdve az 1970-es színműpályázaton történt (az anonimitás hiánya miatti) kizárásától – a politikai felháborodás és a befogadói ráhangolódás reakcióit kiváltó mozzanatokon át – az 1971-es szabadkai ősbemutató sikeréig; talán nem túlzás a „legendásodás” jelentését kapcsolni recepciójához.

A vajdasági (kisebbségi) parasztcsalád életét a korabeli ideológiák és rendszerműködések tarthatatlansága, visszasságai közepette bemutató dráma és annak színházi változata kétségkívül irodalmunk történetének (és a térségi színháztörténetnek is) paradigmaticus (sőt: korszakváltó!) eseményei közé tartozik. Jelentősége a műnemi kategóriában épp olyan érvényű és tartalmú, mint pl. Gion Nándor *Testvérem, Joáb* című művéé a regényműfaj vajdasági alakulástörténetében.

A keletkezése és a jelenkori olvasása közötti távlat a dokumentumjelleg és -érték szempontjával egészíti ki befogadását. A *Légszomj* drámaként való korabeli működését és értelmezhetőségének mértékét kétségkívül aktuális körülmények befolyásolták, miként cselekménytelen mozaikszerűségét, szereplőinek parabolisztikus megformáltságát, szólamszerű megnyilatkozásait, a drámai beszédmű szimbólumokból és metaforákból való szerveződését is igazolták. A korabeli olvasó- és színházi közönség feltehetően ugyanezeket a nyelvi regisztereket mozgósította beszéd közben, amikor az aktuális ideológiákról és társadalmi rendszerről alkotott (tiltott) véleményt. Mai olvasását azonban megnehezíti a körülmények mássága.

Közben irodalmi korszakváltások zajlottak le, megváltoztak az irodalmi/drámai beszédmódok. Ennek jelenségei természetsszerűleg Deák Ferenc drámáirói opusán is nyomot hagytak; a kilencvenes években keletkezett drámái teljesen más eljárásokat, beszédmódokat érvényesítenek.

Deák Ferenc Légszomj című drámájának újbóli, az Életjel Klasszikusok sorozatában történő kiadását – mai viszonylagos befogadhatatlansága ellenére is – támogatom, hiszen e sorozat funkciója épp az alakulástörténeti fordulatok követése, kiemelése, értelmezése.

BENCE Erika

